

I NATTENS KORRIDORER

Artiklar om skräck och mörk fantasy

Av Rickard Berghorn och Mattias Fyhr (red)

ALEPH

Bokförlag

Under 2004 utger Aleph bl.a. dessa titlar:

H P Lovecraft: Sökandet efter det drömda Kadath

ISBN 91-974537-3-0

Syner i natten. Del 2. 11 rysare ur tidskriften Minotauren

ISBN 91-974537-6-5

www.alephbokforlag.se

Skräck & fantasy

Artiklarna i denna antologi publicerades ursprungligen i tidskriften Minotauren nr 7-8, 10-19 & 21 (2000-2004). De presenteras här korrigerade, uppdaterade och i vissa fall i utökade versioner.

Omslaget tecknat & formgivet av Nicolas Krizan

© 2004 Aleph Bokförlag och respektive upphovsman. Omslaget tryckt hos EO-Print, Sthlm 2004. Inlagan tryckt hos Elanders AB, Sthlm 2004.

ISBN 91-974537-4-9

Innehåll

Ord i portgången:

Mörk genrefiktion – varför och hur? ... 7

Av Rickard Berghorn

Släktgalleriet

Gustav Meyrink och mystikens språk ... 15

Av Mattias Fyhr

H P Lovecraft:

Reflektioner över skräckmästaren och
människan ... 20

Av Rickard Berghorn

Algernon Blackwood:

Ockult författare och hemlig agent ... 28

Av Ola Svensson

Drömmar i eld:

Arthur Machen – liv och verk ... 34

Av Ola Svensson

I M R James fotspår.

Spökhistoriernas mästare i Sverige ... 43

Av Ola Svensson

Aurora Ljungstedt:

Brott och gotisk skräckromantik ... 49

Av Rickard Berghorn

Bestiarier

Nätter med Frankenstein och

Lord Ruthven.

Om Mary Shelley och John Polidori ... 56

Av Rickard Berghorn

En levande själ?

Golem i myt, litteratur och film ... 67

Av Annika Johansson

Den djävulska vampyren.

En tolkning av filmen Nosferatu ... 76

Av Per Faxneld

Kryptan

”They won’t stay dead”

Zombiefilmens utveckling ... 80

Av Per Faxneld

Död eller levande –

om zombien i litteraturen ... 88

Av Annika Johansson

Verklighetens zombie från 1600-talet

och framåt ... 95

Av Mattias Fyhr

Debattrummet

Kulturelitens strykpojkar ... 97

Av Annika Johansson

Fantasy – en problematisk genre? ... 102

Av Karolina Bjällerstedt-Mickos

Blind, tanketom och skrikande.

Om falska citat och Lovecrafts mytologi i

Sverige ... 106

Av Jens Heimdahl

Damernas sällskapsrum

Joyce Carol Oates: ”Den mörka damen”

som skräckförfattare ... 113

Av Annika Johansson

Poppy Z Brite: Den dionysiska skräckens

skildrare ... 118

Av Pål Eggert

Innanför – utanför.

Shirley Jackson och miljöns magi... 126

Av Annika Johansson

Herrsalongen

Ray Bradbury I:
Rymdens och barndomens poet
... 133

Av Rickard Berghorn

Ray Bradbury II:
Själslig gotik – sockersött pekoral
... 141

Av Jens Heimdahl

Neil Gaiman:
Med Sandman i drömmarnas rike ... 146

Av Mattias Fyhr

Peter Straub:
Poeten som blev skräckförfattare ... 157

Av Johan Theorin

Variaskåpet

Skräcken i folkhemmet. Svensk skräck-
litteratur genom tiderna ... 162

Av Annika Johansson

Vilse i slottet Gormenghast ... 171

Av Mattias Fyhr

Snökvinnor och djävulska spiralmönster.
Skräckfilmens historia i Japan ... 179

Av Per Faxneld

Grand Guignol: den blodiga teatern
i Paris ... 189

Av Annika Blommé

Per Oscarsson som Frankensteins
monster ... 196

Av Rickard Berghorn

Presentationer ... 203

Rickard Berghorn

Nätter med Frankenstein och Lord Ruthven

Mary Shelley och John Polidori skriver litteraturhistoria

Ett av de mest berömda förord som skrivits är tveklöst det Mary Wollstonecraft Shelley (1797-1851) skrev till sin *Frankenstein, or the Modern Prometheus*, när den utgavs i reviderad upplaga 1831. Scenen det målar upp är melodramatisk och färgstark: en regnig sommar vid en alpsjö i Schweiz, två berömda poeter och deras sällskap förströr sig med att högläsa spökhistorier, kanske ska alla skriva varsin sådan själva? Mary går därefter i skaparvånda, hennes make och Byron diskuterar vid kvällsbrasan möjligheten att skapa liv på vetenskaplig väg – kanske kan lik återuppäckas med galvanism? Om natten har hon en fasansfull vakendröm där hon ser hur en yngling som ”studerat de oheliga konsterna” väcker liv i en kropp, som börjar röra sig liksom bara till hälften levande. På morgonen meddelar hon att hon *tänkt ut en historia*. Resultatet är nu det läsaren har framför sig. Och resultatet har återkommit i en oöverskådlig rad filmer, böcker och tecknade serier, som sällan haft särskilt mycket med

innehållet i Mary Shelleys roman att göra.

Problemet med förordet är bara att det är mycket tillrättalagt och på många punkter direkt felaktigt. Inte heller ger Mary Shelley en antydning om de egendomliga omständigheterna under vistelsen vid Genève sjön. Men om fakta förstör den goda historien, kan man rekonstruera en verklighet som var betydligt mer märklig och intressant än författarinnan låter oss veta.

Mary och Percy blir ett par

Sommaren 1816 vid Genève sjön i Schweiz var Mary 18 år och hette fortfarande Godwin. Bakom sig hade hon några brokiga år med strapatsrika resor i Europa, en intensiv kärleksaffär och två graviditeter. Hon var dotter till den välkände filosofen och författaren William Godwin (1756- 1836) och den berömda Mary Wollstonecraft (1759-1797), som var en av kvinnorörelsens pionjärer och numera närmast har fått hjältestatus bland feminister. Mary Wollstonecraft dog

dock i samband med dotterns födelse, och graven blev en sorts centralpunkt i Marys unga och dagdrömmande liv; hon besökte den ofta. Under hela sitt liv skulle hon beundra minnet av sin mor.

Mary var en vacker, blond och mycket intelligenta ung dam som gav ett elegant men också svalt och reserverat intryck, och var mån om att anpassa sig till dåtidens uppfattningar om hur en kvinna skulle uppföra sig. Liksom sin moder trodde hon på fri kärlek, men praktiserade det förmodligen inte i någon nämnvärd utsträckning. Om omständigheterna tillät det, kunde hon lägga ifrån sig sina reservationer och bli flirtig och utagerande på ett tanklöst sätt. Hennes ombytlighet gjorde att hon inte alltid var lätt att leva med. Med tanke på att hon kom att skriva *Frankenstein* – ett pionjärbete i science fiction-genren – kan det vara värt att nämna att hon också var intresserad av vetenskap, om än på mer grundläggande nivå.

En vanlig gäst hos familjen Godwin var den unge poeten Percy Bysshe Shelley (1792-1822). Han var en äktromantisk författare som eftervärlden räknar bland Europas största lyriker. Percy tog tillfället i akt att uppvakta Mary. Han var visserligen redan gift och hade två barn, men äktenskapet var olyckligt och tärde så mycket på hans nerver att han lindrade sina nervösa besvär med stora doser av opiepreparatet laudanum. Han var lång, vänlig och hade ett fint sätt, men var också obekväm i omgivningens ögon genom sina starka övertygelser. Bland annat var han ateist (och hade blivit relegerad från universitetet i Oxford på grund av en pamflett som propagerade för saken), pacifist, stödde kvinnors frigörelse och förordade fri kärlek. Med andra ord stod han åsiktsmässigt långt före sin tid.

Mary och Percy blev ordentligt förälskade i varandra. Eftersom Marys fader förbjöd sin dotter att träffa Percy, rymde de och reste ut i Europa; sin fru och barn lämna-

de Percy kvar i England. Mary var nu 16 år.

Den första Europaresan

De tillbringade sex veckor på kontinenten tillsammans med Marys styvsyster Claire Clairmont, som hade varit väl förtrogen med Marys och Percys kärleksaffär och även understött den. Hon skulle också följa med till Schweiz 1816. Möjligen accepterade man henne på grund av hennes kunskaper i franska; i övrigt beskrivs hon i biografier ofta med ord som "impulsiv" och "instabil", och Mary förtiger hennes närvaro i Schweiz i sitt förord. Det kommer att bli uppenbart varför.

Vid denna tid började Europa långsamt återhämta sig efter Napoleonkriget, men hemsöktes av plundrare och banditer. Shelleys sällskap var bland de första turisterna efter kriget och tillbringade många nätter bland råttor och snusk på illa skötta värdshus. Trots att de led allvarlig penningbrist lyckades de ta sig genom delar av Frankrike,

Percy Shelley

Schweiz, Tyskland och Holland innan de återvände till England. I Tyskland besökte de ett ställe vid namn Gernsheim, där en slottsruin reste sin mörka silhuett mot himlen, väl synlig från byn. Det vore märkligt om de inte besökte det anrika slottet som började byggas omkring 1250, eller åtminstone inte hörde legenderna som berättades om det. Ruinen kan fortfarande besökas och är ett populärt turistmål. Dess namn är Slottet Frankenstein.

Efter återkomsten till England dröjde det inte länge innan Mary blev gravid, men den lilla flickan föddes för tidigt i slutet av februari 1815. Ett par veckor senare var hon död, där hon låg ihopkrupen och kall en morgon vid Marys bröst.

Sällskapet Shelley och Byron blir ett

I januari 1816 födde Mary sonen William, som följde med på deras andra resa till Europa, nu för den omtalade sommarvistelsen vid Genève sjön. En tid innan avresan hade Claire skrivit ett anonymt beundrabrev till den berömde poeten George Gordon Lord Byron (1788-1824), där hon gav uttryck för sin kärlek till honom. I ett följande brev förklarade hon att hon skulle komma på besök och bad Lord Byron att vara hemma den utsatta dagen och tiden. Lord Byron fick många märkliga brev från beundrarinnor, men av någon anledning bestämde han sig för att möta Claire Clairmont; och mötet blev tillräckligt lyckat för att de skulle inleda ett förhållande. Byron hade för avsikt att resa till Schweiz, och det var Claire som för-mådde Shelleys sällskap att sluta upp med honom i Genève.

Tio dagar efter att sällskapet Shelley hade anlant till staden kom Byron i ett väldigt ekipage fullpackat med allt som var nödvändigt för en angenäm semester: ett resebibliotek, tre tjänare, en mängd husdjur och sin hunsade doktor, förnedrande kal-

lad ”Polly-Dolly” av den arrogante poeten.

Vid denna tidpunkt stod Lord Byrons litterära stjärna i zenit. Hans poetiska geni ifrågasattes inte, men ryktena om honom var många och förskräckliga: han skulle bland annat ha dränkt sin otrogna turkiska älskarinna i en säck, haft sexuellt umgänge med sin halvsyster, berövat värnlösa flickor oskulden vart han än kom, och haft homosexuella tendenser. I själva verket var han en lärd, känslig och en smula blyg ung man, och även melankolisk, hypokondrisk och vidskeplig till läggningen. Han beklagade sig över allt illasinnat skvaller, men egentligen satte han en ära i att chockera det pryda England. Sitt rykte hade han skapat själv.

”Polly-Dolly” hette John William Polidori (1795-1821) och är av intresse för oss som författare till novellen *The Vampyre*. Han hade italienskt påbrå och var en färfång, känslig yngling med litterära ambitioner eller pretentioner. Tydligt nöjde han sig inte med rollen som bara husläkare utan försökte upprätthålla ett vänskapligt och konstnärligt förhållande med Byron, som dock ständigt avvisade honom med pikar och elaka skämt. Byron kom att bli allt mer irriterad på hans sällskap och skrev att han avskydde ”de ändlösa dumheterna och trakasserierna och tomheten och det dåliga humöret och färfången den där ynglingen uppvisade; om han föll överbord, var han just den sortens person som man skulle räcka ut ett halmstrå till för att se om det är sant att drunknade människor griper efter sådana.” Byrons elakheter var kanske en indirekt orsak till att Polidori senare begick självmord, sedan hans nidporträtt av Byron i form av vampyren Ruthven hade publicerats 1819.

Skvaller och ansträngda relationer

Sålunda var de fem personer (eller sex med lille William), och inte fyra som Mary påstår i sitt förord. Byron bosatte sig i det rym-

Villa Diodati vid Genève sjön

liga huset Villa Diodati, Shelleys sällskap i en blygsammare villa i närheten. Deras närvaro sågs inte med blida ögon av orsbe-folkningen.

Byrons rykte har redan beskrivits; Shelleys övertygelser var också kända, i synnerhet hans tro på fri kärlek. Alltså surrade omgivningen av skvaller om sexuell lösläppthet och orgier som skulle utspela sig bland dem. Engelska och franska turister höll uppsikt på de båda husen genom kikare och teleskop. Men antagligen fanns det inte särskilt mycket att upptäcka.

Vädret var trist och livet bland de litterära celebriteterna var ganska långsamt, trots att relationerna gnisslade. Byron och Shelley var uppslukade av varandras sällskap och diskuterade intellektuella frågor från morgon till kväll. Mary måste ha känt sig ignorerad av sin make och umgicks istället med Polidori, samtidigt som hon höll

ett misstänksamt öga på Claire. Claire hade nämligen börjat rikta sina ömma känslor mot Shelley. Hon var också gravid och tillskrev barnet Byron. Men långt senare skulle hon förklara att hennes stora kärlek i livet var Percy Bysshe Shelley, och då hade Byron redan slagit fast att barnet inte var hans utan just Shelleys...

Vänskapen mellan Mary och Polidori var dock varm och förtrolig. Hon kallade honom sin "broder"; och doktorn vrickade också foten när han hoppade ner från en balkong för att räcka Mary sin arm när hon kämpade sig upp för en kulle till Byrons villa. Under perioden då man högläste spökhistorier och diskuterade livets hemlighet kunde han inte röra sig utanför Villa Diodati.

Litterära seanser

Denna egendomliga bakgrund vidrör Mary

naturligtvis inte med ett ord i sitt förord. Det hon dröjer vid är istället den så kallade ”spökhistorietävlingen”, som kom sig av att man fått tag på en samling tyska spökhistorier – *Fantasmagoriana* – för att fördriva de regntrista dagarna och kvällarna. Det lär ha varit Byron som föreslog att alla skulle skriva var sin spökhistoria, en idé som han i så fall fick från första berättelsen i samlingen, som just handlar om några människor som gör detta.

Mary återberättar handlingen i ett par berättelser ur boken, som hon säger ”står lika klart för mitt minne som om jag läste dem igår”. Men det stämmer inte alls överens med det faktiska innehållet i åtminstone den ena berättelsen; och ungefär lika pålitligt är hennes minne när det gäller mycket annat hon återger.

Exempelvis förklarar hon att Polidori ”fick en förfärlig idé om en dödskallemad, som straffats på detta sätt för att ha kikat genom ett nyckelhål – vad hon såg har jag glömt – något mycket skamligt och upprörande förstås...”, men att han inte lyckades slutföra historien. Det Polidori berättade var egentligen en version av sin roman *Ernestus Berchtold*, som skulle tryckas 1819. Den skildrar ett incestuöst kärleksförhållande med vissa övernaturliga inslag, men handlar definitivt inte om en ”dödskallemad”.

Det är också signifikant att hon inte går närmare in på Byrons bidrag och omständigheterna kring det. Hon skriver bara att ”den förnämde författaren började på en berättelse, vilken han lät trycka ett fragment av, i slutet på sin dikt *Mazeppa*”.

Byron utarbetade en hel berättelse, som dock aldrig blev nedskriven i sin helhet, men som inspirerade Polidori så mycket att han senare samma sommar ”under två eller tre sysslolösa morgnar” skrev *The Vampyre*. Den novellen var alltså inte direkt hans bidrag till ”spökhistorietävlingen”. Publi-

ceringen av berättelsen och omständigheterna kring den är en egen historia som jag återkommer till.

En välkänd händelse som inträffade under dessa litterära seanser, inträffade när Byron reciterade några rader ur Coleridges *Christabel*, som handlade om en häxas bröst. Plötsligt skrek den kroniskt nervöse och överspände Shelley och sprang ut ur rummet med ett ljus i handen. Polidori skvätte vatten i hans ansikte och gav honom eter. Strax berättade Shelley att han hade tittat på Mary och kommit att tänka på en historia om en kvinna han hört berättas om, som skulle haft ögon istället för bröstvårter. Tanken på det hade gjort honom skräckslagen.

Frankensteins födelse

Även ordningen på de händelser som ledde fram till Marys uppslag till *Frankenstein* är oklar. Mary skriver att kvällen då man diskuterade ”livsprincipens natur” och möjligheten att skapa eller återskapa liv inträffade en tid efter högläsningenskvällen. Polidoris dagbok tyder snarare på att den inföll kvällen *innan* (och att samtalet inte var mellan Byron och Shelley utan mellan Shelley och Polidori – vilket är logiskt med tanke på att båda hade vetenskaplig utbildning).

Det viktiga är hur som helst att samtalet gav impulsen till romanen. Mary hade ambitionen att skriva en historia som skulle ”få läsaren att inte våga se sig om, få blodet att stelna och påskynda hjärtats slag”. Det var också så hon sade sig ha reagerat när hon först fick visionen om Frankenstein och hans monster när hon lagt sig för att sova.

Hon skriver själv: ”Min fantasi tog objuden överhanden och styrde mig; medan den förlånade de syner som uppsteg i min hjärna en livlighet som gick långt utöver vakendrömmarnas gränser. Jag såg – med

slutna ögon, men intensiv mental skärpa – den bleke yngling som studerade de oheliga konsterna, på knä invid detta ting han satt samman. Jag såg, som en fasansfull vålnad, en man ligga utsträckt; och hur han sedan vid igångsättandet av någon mäktig maskin visade tecken på liv och rörde sig ovan, liksom blott till hälften levande...”

Hon framställer visionen som en hallucination eller vakendröm. Men med tanke på hur opålitligt hennes förord i övrigt är kan man mistänka att även denna händelse har tillrättalagts, och kanske överdrivits för att höja den dramatiska effekten.

Att författare och konstnärer baserade sina gotiska verk på mardrömmar var redan vid den här tiden en populär kliché. Fuseli lär ha gjort det och i synnerhet Horace Walpole, som skapade den gotiska romanen med sin *The Castle of Otranto* efter en skrämmande dröm, och Ann Radcliffe påstods äta svårsmält mat för att få inspirerande mardrömmar. Mary Shelley gör sitt bästa för att framställa sin egen idé i den traditionen. Men nyckeln till hur det kanske egentligen gick till ger Mary själv i sitt förord. Hon berättar att hon som barn hängav sig åt att bygga ”luftslott” och dagdrömma, men att hon undvek att utnyttja de livliga fantasierna i det hon skrev. Den nattliga visionen 1816 kan helt enkelt ha varit en sådan för henne inte ovanlig fantasi – men den här gången bestämde hon sig för att skriva ned den.

Naturvetenskapligt kuriosakabinett

Den vetenskapliga bakgrunden till *Frankenstein* och samtalet om ”livsprincipens natur” är ett fascinerande kapitel för sig. Romanen är mycket förtegen när det gäller vetenskapen bakom Frankensteins experiment – och även scenen där monstret uppväcks är mycket vagt skriven – men

Mary Shelley ger en fingervisning i förordet när hon skriver: ”Kanske kunde ett lik återuppväckas, galvanismen hade antytt något sådant.” Hon berättar också om ett experiment som påstås ha utförts av dr Darwin, där han skulle ha förvarat en vermicell (en sorts spagetti!) i en glasburk, ”till den på något egendomligt vis började röra sig av egen kraft”. Dr Darwin nämns också i förordet till första upplagan, där romanens kärnpunkt enligt vetenskapsmannen inte betraktats som ”omöjlig eller osannolik”.

Dr Erasmus Darwin (1731-1802) är numera mest känd för att han föregrep sin sonson Charles Darwin med en egen evolutions-teori, men på sin tid var han en vetenskaplig celebritet. Percy Shelley beundrade honom, både som vetenskapsman, ateistisk tänkare och poet (han skrev vissa av sina naturvetenskapliga böcker på vers, vilket inte betraktades som märkligt på den tiden – jämför gärna med Linnés poetiska beskrivningar av blommors liv). Enligt Brian Aldiss i *Tril-lion Year Spree* var han en genialisk uppfinnare och vetenskapsman, som bland annat skissade på en raketmotor snarlik moderna tiders, och spekulerade om universums födelse – i form av det vi numera kallar ”Big Bang”. Han upptäckte också att man kunde få en förlamad muskel eller lem att röra sig genom elektrisk stimulering, och spekulerade om möjligheten att återuppväcka döda organismer med elektricitet.

Experiment utförda av mannen som uppfann det galvaniska batteriet, Luigi Galvani (1737-1798), tycktes redan ha pekat i den riktningen. Med god hjälp av sin hustru hade han upptäckt att en död grodas ben rörde sig när dess nerver kom i kontakt med elektricitet. Att stimulera döda djur på det sättet och till synes tillfälligtvis återge dem livet var ett populärt experiment vid den här tiden; och snart nöjde man sig inte bara med djurkroppar. Galvanis systerson

Giovanni Aldini reste över Europa för att elektrifiera människo- och djurkroppar inför vetenskaplig publik; och resultatet var ibland så skräckinjagande att åskådare flydde eller svimmade.

Sådana experiment inspirerade naturligtvis till skräcklitteratur. Förutom *Frankenstein* kan man exempelvis nämna Jane Loudons *The Mummy!* (1827), en humoristisk framtidskildring där farao Kheops mumie uppväcks med elektricitet. Edgar Allan Poe upprepar Loudons idé i *Some Words with the Mummy*, och i en scen i *Loss of Breath* kopplas den förmodat döde huvudpersonen till ett galvaniskt batteri.

Det kan också vara värt att nämna att tanken på att skapa liv knappast kunde ha förefallit människor på Mary Shelleys tid lika fantastisk som den gör för oss. Vid den här tiden hade Louis Pasteur (1822-95) ännu inte utfört sina experiment som motbevisade läran om ”uralstring”, som sade att exempelvis flug- och insektslarver skapades spontant i ruttnande kött, och man trodde fortfarande i stor utsträckning att i synnerhet mikroorganismer uppkom på det sättet.

Verklighetens Frankenstein

Huruvida Mary Shelley bara lånade namnet på sin huvudperson från Slottet Frankenstein eller hämtade mer från den källan, är en öppen fråga. Men i sin bok *In Search of Frankenstein*, som större delen av denna artikel bygger på, nämner Radu Florescu alkemisten, kemisten, teologen och naturfilosofen Johann Konrad Dippel (1673-1734) som tänkbar förebild. Släkten Frankenstein hade sålt sina egendomar i närheten av Darmstadt och Gernsheim på 1660-talet, och Konrad Dippel växte upp på Slottet Frankenstein som ett beläst barn, som alltid sökte sig till böcker och ensamhet och fördrev nätterna med att läsa vid tända ljus

i slottets bibliotek. Han betraktade sig själv som överlägsen omgivningen och ansåg sig vara förmögen att kunna avslöja universums mysterier. På universitetet i Giessen gjorde han sig bemärkt genom att ifrågasätta de vetenskapliga och teologiska auktoriteterna och teserna de stod för; och han valde att kalla sin avhandling *De Nihilio* (”Om ingenting”), där han förklarade att åren vid universitetet inte hade givit honom många lärdomar av värde. Av den anledningen fick han aldrig någon professur.

Efter en tid vid det mer vidsynta universitetet i franska Strasbourg tvingades han av okänd anledning att fly staden – skvallret sade att han varit inblandad i likstöder – varför han återvände till hemtrakterna, där han började studera alkemi. Dippel påstod att han nått sitt mål 1701. Men burken som innehöll de vises sten skulle ha gått sönder genom olyckshändelse, och det hemliga receptet gick förlorat. Efter tre år av hårt arbete för att återupptäcka det gav han upp och befann sig de närmaste decennierna i andra tyska och främmande länder. I Berlin uppfann han ett medicinskt preparat som döptes till Dippels Olja, ett universalmedel som blev mycket populärt, samt av en händelse en kemisk blandning av vacker blå färg, som började användas flitigt av konstnärer. Färgnyansen kallas Preussiskt blått eller Berlinblå. Men avundsjuka konkurrenter började förtala honom. Han anklagades för att vara svensk spion och fick ännu en gång fly. I Danmark skrev han politiska pamfletter och kastades i fängelse på livstid, men danska drottningen frigav honom för att bli hennes personliga läkare. 1727 knöts han till det svenska hovet sedan han lyckats bota konung Fredrik I från en åkomma som alla andra läkare gått bet på. Men ytterligare skvaller och förtal förmådde honom efter ett par år att återvända till hemtrakterna i Tyskland.

Här återupptog han sina alkemiska experiment och påstod i en pamflett att han gjort en upptäckt som skulle förlänga hans liv fram till år 1801. Men bara ett år efter kungörelsen hittades han död, förmodligen förgiftad – om han nu tagit sitt eget liv eller blivit mördad.

Åtminstone uppgifterna om den unge, förläste och intellektuellt egensinnige Dippel påminner starkt om Victor Frankenstein – fast kanske mer som han brukar porträtteras i filmer än han skildras i originalet. På senare tid har en annan kandidat till titeln ”människan bakom myten” lanserats: den skotske doktorn James Lind (1736-1812), Percy Shelleys vän vid Eton, som spekulerade om livets natur och utförde elektriska experiment på grodorna i Galvanis efterföljd. Poeten lär ha beundrat honom och inspirerats av hans tankar, vilket ledde till att frågan dryftades i Villa Diodati. Om det är skäl till att utnämna James Lind till förebild är dock oklart.

Romanen i sig

Mary Shelley förnekar att hennes make hade särskilt mycket att göra med tillkomsten av *Frankenstein*, men att hon hade stor hjälp av honom framgår av de manuskriptsidor som bevarats. *Frankenstein* hade svårt att hitta förläggare, men när den sedan utkom 1818 blev den ganska omgäende en succé; och även om vissa kritiker var kallsinniga, förklarade bland andra Sir Walter Scott att romanen var bättre än något han själv hade skrivit. *Frankenstein* blev också framgångsrik på scenen, och när Mary Shelley färdigställde sin bearbetade utgåva 1831 betraktades den redan som en modern klassiker.

Hur man i allmänhet bedömer romanen idag ska jag inte fördjupa mig i här; den intresserade kan istället vända sig till exempelvis Stephen Kings *Danse Macabre*,

Brian Aldiss *Trillion Year Spree* eller raden av Mary Shelley-biografier som utgivits de senaste decennierna. Nämnas kan i alla fall att många läsare nog finner den överspända stilen tröttsam och blir besvikna på scenen där Frankenstein uppväcker sin skapelse. I jämförelse med Mary Shelleys livliga beskrivning av sin nattliga vision, är den scenen minst sagt blek.

Hösten närmar sig

Mary skrev flitigt på *Frankenstein* under resten av sommaren. I augusti fick Byron besök i Villa Diodati av en vän som ägde stora arealer mark i Västindien och anlände med ett uppbåd av jamaikanskt tjänstefolk. Det var Matthew Gregory Lewis (1775-1817), samme författare som 1796 gjorde skandalsuccé med den våldsamma gotiska skräckromanen *The Monk*, som bland andra inspirerade markis de Sade. Han stannade en vecka och underhöll de närvarande med gruvliga skrönor om spöken och övernaturligheter. När hösten började nalkas bröt man upp och Byrons och Shelleys sällskap återvände till England.

I december samma år drabbades Percy och Mary av meddelandet att Shelleys hustru hade begått självmord genom att dränka sig. I tanken att överta hennes efterlämnade barn gifte sig Percy och Mary strax därefter; men myndigheterna förbjöd planerna på grund av Percy Shelleys ”omoraliska leverne”.

John Polidori reste till sina föräldrars hemland Italien och blev privatläkare åt några framstående men landsförvisade engelsmän i Pisa. När han inte lyckades behandla dem med fangång återvände Polidori till England, gav upp sin medicinska karriär och drog sig tillbaka till en Londonlägenhet, där han levde som bitter enstöring. Han drabbades också av en hjärnskada efter en olycka med en droska. Det var möjliga den

direkta orsaken till att han 1821 förgiftade sig till döds, bara 25 år gammal.

Lord Ruthven med släktingar

Polidoris novell *The Vampyre* trycktes anonymt i en tidskrift 1819, när Polidori nästan glömt bort den. I förordet antydde utgivaren att det var Lord Byron som hade skrivit den, något som allmänheten okritiskt anammade. När den 1824 och 1827 översattes till svenska var det också under Byrons namn. Novellen blev en stor framgång i synnerhet i Frankrike, och omarbetades snart till teaterpjäser – en av dessa skulle i sin tur Alexandre Dumas d.ä. omarbета till en egen teaterpjäs 1851. Detta irriterade Byron innerligt som så mycket annat som hade med Polidori att göra, eftersom han ansåg att novellen saknade allt vad litterära kvaliteter angick – och inte helt orättvist, kan tilläggas. Han måste också ha förstätt att Lord Ruthven var ett elakt porträtt av honom själv. Mer eller mindre i självförsvaret utgav han fragmentet av sin egen ursprungsberättelse, *Fragment of a Story* 1819, dock förmodligen omskrivet för att göra skillnaderna mellan sin egen och Polidoris version större. I Byrons fragment finns det inga tydliga inslag av vampyrism.

Man kan förstå lockelsen i tanken på en odöd som rör sig i de eleganta salongerna, men numera är det inte många som vill tillskriva novellen några större litterära fördelar. Den är platt berättande även när den återger de flesta repliker, känns i stora stycken skissartad och avslutas abrupt. Det är hur som helst historien om hur Lord Ruthven, en mystisk främling med ”slocknade grå ögon” och likblekt ansikte som aldrig röjer en känsla, kommer till London och blir vän med den drömmande, romantiske ynglingen Aubrey. Tillsammans reser de ut i Europa, där Aubrey upptäcker hur Ruthvens amoraliska livsstil leder till män-

Boris Karloffs monster...

niskors fall och förnedring. Han överger lorden och reser ensam till Grekland där han blir förälskad i en ung flicka, som dock mördas i en mörk skog – med huggmärken i halsen och tömd på blod. Ruthven dyker strax upp och tar hand om den nedbrutne Aubrey. Försonade reser de vidare, tills Ruthven blir överfallen och dödad av rövare. Han begravs på ett berg, men kroppen försvinner. Tillbaka i England visar det sig att Aubreys syster ska gifta sig – och fästmannen är den ännu levande Ruthven, som Aubrey nu vet tog livet av hans älskade. Han försöker förhindra giftermålet men betraktas som galen, och hans upprördhet leder till att han dör av blodkärlsbristning. Även systemen faller slutligen offer för ”vampyrens törst”. Slut där.

Det intressanta med novellen är dock Lord Ruthvens gestalt – en mörk och dyster aristokrat med demoniskt inflytande över människor. Det är dels ett porträtt av Lord Byron – åtminstone sådan han ville fram-

stå – och dels en människotyp Byron själv brukade skildra i det han skrev, fast i form av hjältar (den ”byronske hjältetypen”). Vampyrer i den tappningen blev en skräcklitterär konvention, som leder över James Malcolm Rymers *Varney, the Vampyre* och Bram Stokers *Dracula* fram till moderna tidens Lestat (Anne Rices *Interview with the Vampire*) och flertalet andra blodsugare som är så populära numera.

I Mary Shelleys efterföljd

Polidoris novell har aldrig filmats, men som avslutning passar det bra med några ord om verk som direkt eller indirekt har inspirerats av Mary Shelley. Mängden av filmer och böcker som bygger på myten om Frankenstein eller exploaterar den är naturligtvis oöverskådlig. De riktigt klassiska Frankenstein-filmerna är de James Whale gjorde för Universal 1931 och 1935, *Frankenstein* och *Bride of Frankenstein*. De är ironiska och stilerade filmer där i synnerhet den andra har utmärkt regi, manus, makeup och dekor. Andra kända verk

... och monstret i 1910-års filmatisering. Här i serietecknaren Rob Bihuns version

behöver inte nämnas här, men åtminstone några av de märkligaste och mest intressanta.

Den första filmen efter Shelleys roman gjordes 1910 av Thomas Alva Edisons produktionsbolag, en kortfilm där monstret kokas samman i en kittel med kemikalier och sedan jagar sin skapare. De möts slutligen på Frankensteins bröllopsnatt, men monstret upplöses i intet när Frankenstein fylls av bättre känslor gentemot sin brud – monstret är alltså bara en symbol för skaparens mörka sidor. Filmen var försvunnen i många år då bara filmaffischer med en ofta publicerad bild på Charles Ogle som ett ganska absurt monster fanns att tillgå. Men 1997 upptäcktes en kopia, och filmen finns numera att köpa på Internet.

I sitt oförmåliga pekoral *Mary Shelley's Frankenstein* påstod regissören Kenneth Branagh att han byggde direkt på romanen. Men betydligt närmare originalet står den svenska, engelskspråkiga filmen *Victor Frankenstein* från 1977 med Per Oscarsson som oskuldsfullt monster. Om denna film kan man läsa mer i en separat artikel.

I *Frankenstein Unbound* (1990) hade regissören Roger Corman för en gångs skull en rejäl budget att röra sig med. Filmen bygger på Brian Aldiss roman med samma namn och berättar om en vetenskapsman som efter experiment med tid och rum kastas tillbaka i tiden till Genève, där han träffar både Mary Shelley, Victor Frankenstein och ett ovanligt motbjudande monster. Filmen förmedlar effektivt sitt budskap

och skildringen av monstret är intressant i dess blandning av sårbarhet, barnslighet, brutalitet och aggressivitet. Men berättelsen känns förvirrad speciellt fram mot slutet, och är nog ganska ogreppbar om man inte från början är bekant med bakgrunden till romanen *Frankenstein*. Mindre förvirrad och mer intellektuell är i så fall Brian Aldiss roman, som finns utgiven på svenska som *Frankenstein i frihet* 1981.

Ken Russells kultfilm *Gothic* (1987) utger sig för att skildra dygnen då Mary Shelley kom på idén till sin roman, men det som utspelar sig i filmen tycks snarare vara inspirerat av de rykten som surrade runt Villa Diodati, än vad som verkligen hände.

Bland litteraturen kan förutom Aldiss nämnas Hubert Venables *The Frankenstein Diaries* (på svenska som *Frankensteins dagbok* 1980), som påstås återge den verkliga Frankensteins dagboksanteckningartillsammans med "autentiska" skisser, teckningar och samtida målningar. Det är ett underhållande och välfungerande experiment som ger ett mycket verklighetstroget intryck, men boken begår det vanliga misstaget att förväxla skräck med äckel.

Källor och rekommenderad läsning:

Brian Aldiss: *Trillion Year Spree*. London: Victor Gollancz LTD, 1986

Radu Florescu: *In Search of Frankenstein*. London: Robson Books, 1999

Christopher Frayling (red.): *The Vampire. Lord Ruthven to Count Dracula*. London: Victor Gollancz LTD, 1978

Hela boken?

173 kr inkl. porto till
pg 622 70 31-9